

зована як взаємодія між суб'єктами або ж як взаємодія типу суб'єкт-об'єкт. Перша реалізується як спілкування, друга – як діяльність. Виходячи із цього, спільна діяльність і спілкування є основними формами реалізації взаємодії.

Тобто психологічний контакт в осередку надзвичайної ситуації є формою міжособистісної взаємодії між рятувальником і постраждалим в осередку надзвичайної ситуації, де відносини характеризуються готовністю постраждалого брати участь у взаємодії з рятувальником задля виникнення почуття особистої психологічної безпеки під час проведення рятувальних робіт або швидкої евакуації із небезпечної зони надзвичайної ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Китаев-Смык Л. А. Вероятностное прогнозирование и индивидуальные особенности реагирования человека в экстремальных ситуациях / Л. А. Китаев-Смык. – М. : Наука, 1983.
2. Леонтьев, А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 351 с.
3. Миронець С. М. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації : [монографія] / Миронець С. М., Тімченко О. В. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2008. – 232 с.
4. Яковенко С. І. Теорія і практика психологічної допомоги потерпілим від катастроф (на прикладі постчорнобильської ситуації): дис... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Сргій Іванович Яковенко. – К., 1998. – 484 с.
5. Екстремальна психологія : [підручник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка]. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2007. – 502 с.

УДК 159.95

Сергієнко Н.П., доцент, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології НУЦЗУ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ФОРМА КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Запропонована стаття присвячена психологічному аналізу різних наукових підходів до поняття «толерантність» розкриття його особливого значення для майбутніх психологів. У статті представлені результати дослідження особливостей толерантності та комунікативних здібностей курсантів та студентів - майбутніх психологів.

Ключові слова: толерантність, комунікативні установки, курсанти та студенти.

Предлагаемая статья посвящена психологическому анализу различных научных подходов к понятию «толерантность» раскрытие его особое значение для будущих психологов. В статье представлены результаты исследования особенностей толерантности и коммуникативных способностей курсантов и студентов - будущих психологов.

Ключевые слова: толерантность, коммуникативные установки, курсанты и студенты.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства виховання на ідеях толерантності набуло особливої актуальності. Здійснюються наміри по-новому подивитись на світ, подолати перепони, які роз'єднують людей, утвердити між ними стосунки на засадах гуманізму та взаєморозуміння. Тому активізується процес пошуку ефективних механізмів виховання дітей та молоді у дусі толерантності, поваги до прав та свобод інших людей незалежно від їхньої національної, соціальної приналежності, поглядів, світосприйняття, способів мислення та поведінки.

Особливу актуальність проблема толерантності набуває в контексті змін, що відбуваються в соціальному устрої українського суспільства і світового співтовариства в цілому. Зміни в галузі соціальної структури суттєво впливають на взаємодію між окремими людьми, соціальними групами, конфесіями, державами. Сьогодні термін «толерантність» є ключовим поняттям для аналізу політичних, соціальних, культурних процесів і тенденцій 21 століття.

Чому людству не вистачає толерантності? Це питання є досить болючим на сьогоднішній день. Перш за все варто визначити значення цього слова, оскільки половина з тих хто вживає це слово не розуміє сенсу.

З латинської мови «tolerantia» означає терпіння. В сучасному суспільстві толерантність – терпимість по відношенню до інших думок, вчинків, здатність відноситися до них без роздратування. На даний час постала така проблема. Люди не хочуть прислухатися до інших, поважати інших, вони прислухаються лише до свого «Я». Ця проблема «зарита» саме у вихованні, зокрема у сімейному, бо саме в сім'ї закладаються основи толерантності, тобто вміння поважати чужу думку, вчинок, поважати людей іншої національності, іншого світогляду, іншого віросповідання і т.д. Також важливу роль у формуванні толерантності відіграють навчальні заклади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історично проблема толерантності бере початок у релігійній нетерпимості та виражає компроміс, на який були змушені піти католики та протестанти після того, як стало очевидним, що жодна зі сторін не зможе перемогти. Ще у XVIII ст. розуміння толерантності було досить новим. Сучасні уявлення про толерантність або, точніше, визнання її фактором, що змінює громадянський світ та захищає від несправедливості, були багато в чому підготовлені

діяльністю філософів XVI-XVII ст., що повстали проти «терпіння нетерпимості» та жорстоких релігійних зіткнень. Проте своє перше теоретичне обґрунтування поняття толерантності одержало в дискусіях, які велися у творах Дж. Локка і П. Бейля [2].

Дж. Локк у «Листах про толерантність» та Вольтер у «Трактаті про толерантність» стали одними із найпослідовніших захисників толерантності. У своїх працях вони закликали людство до релігійної терпимості, до миру між релігіями і різноманітними соціальними прошарками [1].

Асмолов звертає увагу на те, що термін «толерантність» поєднує три взаємопов'язаних значення: 1) стійкість, витривалість; 2) терпимість; 3) допуск, припустиме відхилення [3].

Толерантність – явище багатогранне і діалектичне. Її не повинно бути ні занадто мало, ні занадто багато. Тут мусить бути міра, причому толерантність з позиції сили виглядає більш привабливою, ніж толерантність з позиції слабкості, коли окремі люди просто терплять те, протистояти чому у них немає сили. Така толерантність не є справжньою [1].

Проблемою толерантності займалися: Асмолов А.Г., Валітова Р.Р., Гараджа В.М., Ільїнська С.Г., Лекторський В.А., Ніколсон О.П., Новик В.В., Сенюшкіна Т. А., та інші.

Мета дослідження – визначити особливості толерантності як форми комунікативних здібностей у курсантів та студентів НУЦЗУ.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом слово «толерантність» набуло значної популярності. Що воно означає? Хто така «толерантна людина»? Стародавні філософи застерігали: «Трьох речей потрібно уникати (в житті): ненависті, заздрощів та презирства». З огляду на це висловлювання, визначимо смислове навантаження поняття «толерантність».

Толерантність – важке й рідкісне досягнення з тієї простої причини, що фундаментом спільноти є родова свідомість. Ми об'єднуємося в одній спільноті з тими, хто поділяє наші переконання, або з тими, хто розмовляє тією ж мовою або має ту ж культуру, що і ми, або з тими, хто належить до тієї ж етнічної групи. По суті, спільність мови і почуття етнічної близькості на всьому протязі людської історії виступають в якості підстав спільноти. У той же час ми схильні вороже або з острахом ставитися до «інших» - тих, хто від нас відрізняється. Різниця може мати місце на будь-якому рівні біологічної, культурної або політичної реальності.

Коли кожен з нас буде «озброєний» знаннями про толерантність та намагатиметься передати їх іншим людям, формуватиме толерантність у своїх вихованців, та світ довкола нас обов'язково зміниться. І, певна річ, на краще.

Толерантність людини (або людей) є найважливішою умовою миру і злагоди в сім'ї, колективі, суспільстві. Адже соціальні взаємовідносини постійно змінюються, продовжуючи то гармонію, то однобічну перевагу, а інколи і зіткнення безпосередніх інтересів [2].

Толерантність як моральне поняття характеризує прийняття одним індивідом або суспільством інтересів, переконань, вірувань, звичок інших людей або співтовариств. Толерантність виражається в прагненні досягти взаємного розуміння й погодження різноманітних мотивів, установок, орієнтацій, на застосовуючи насильства, придушення людської гідності, вона використовує гуманні можливості: діалог, роз'яснення, співтовариство.

Лише на підставі принципів толерантності можуть існувати та успішно розвиватися держави, може вижити людство.

Толерантність - відсутність або ослаблення реагування на який-небудь несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу. Наприклад, толерантність до тривоги проявляється в підвищенні порога емоційного реагування на загрозову ситуацію, а зовні - у витримці, самовладанні, здатності довгостроково виносити несприятливі впливи без зниження адаптивних можливостей.

Толерантність - повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань [1].

Своє дослідження по вивченню особливостей толерантності у курсантів та студентів ми проводили на базі НУЦЗУ. У дослідженні приймали участь курсанти п'ятого курсу та студенти четвертого курсу НУЦЗ України соціально-психологічного факультету в кількості 40 осіб (20 студентів та 20 курсантів). Вік досліджуваних 20–23 роки.

Провівши методичку «Діагностика комунікативної толерантності» (В.В. Бойко) ми отримали дані які вказують на те, що спостерігаються достовірні відмінності:

– за шкалою вміння згладжувати неприємні враження при зіткненні з іншими людьми ($P \leq 0,05$), а саме більш виражена у групі курсантів (6.8), ніж у студентів (4.5). Тобто курсанти при взаєминах з другими людьми можуть приховувати свої неприємні враження, спілкуватися, виконувати спільну роботу;

– за шкалою схильність підганяти партнера під себе ($P \leq 0,01$), а саме в більшій мірі проявлялася в курсантів (7.45), ніж у студентів (5.15). Тобто курсанти більш наділені керівними якостями і строгою дисципліною;

– за шкалою терпимість до дискомфортних станів ($P \leq 0,05$), а саме в більшій мірі проявлялася в групі студентів (5.5), ніж групі курсантів (3.55). Це означає, що студенти більш самостійні і можуть бути більше виносливими до дискомфортних станів.

За останніми шкалами не спостерігаються достовірні відмінності. Але отримані дані можуть свідчити про те, що:

– спілкування студентів стає виваженим, що, в свою чергу, сприяє знаходженню істини навіть у конфліктній ситуації, яка виявляється у по-

вазі до інтересів, почуттів, думок, звичаїв, вірувань, політичних уподобань та позицій інших людей;

– толерантність у курсантів та студентів побудована на ухваленні людиною як оточуючих, так і самої себе, на взаємодії з зовнішнім і внутрішнім світом;

– саме курсанти більш категорично відносяться до вибору друзів, в прийнятті або неприйнятті поглядів інших людей;

– група курсантів характеризується такими рисами, як невміння відстоювати свої погляди та переконання мирним шляхом, бажанням влади, неприйняття інших поглядів;

– курсанти більш виносливі до непередбачуваних ситуацій і терпеливі до вирішення якоїсь проблеми;

– студенти більш комфортно відчують себе в навколишньому середовищі, розуміють інших людей, завжди готові прийти на допомогу.

Отримані результати свідчать про те, що в переважаючих рівнях виявлені відмінності показників між групою курсантів та студентів. А саме: у курсантів більш виражені рівні як схильність підганяти партнера під себе, схильність переробляти і перевиховувати партнера, вміння згладжувати неприємні враження при зіткненні з іншими людьми та категоричність.

В групі студентів терпимість до дискомфортних станів, адаптаційні здібності, схильність переробляти і перевиховувати партнера, схильність підганяти партнера під себе.

Провівши методику «Діагностика комунікативної установки» (В.В. Бойко) ми отримали дані які вказують на те, що в групі студентів та курсантів не спостерігаються достовірні відмінності ні за одним признаком негативної установки. Розглянемо показники негативних установок по групам:

– курсанти не приховують і не пом'якшують свої негативні оцінки й хвилювання з приводу більшості оточуючих: висновки про них різкі, однозначні і зроблені, можливо, назавжди, в них проявляється завуалізована жорстокість в відносинах між людьми. Обґрунтований негативізм в судженнях про людей був виявлений в меншій кількості в групі курсантів. Така установка курсантами виражається в об'єктивно обумовлених окремих висновках про деяких типів людей і окремих сторонах взаємодії.

Така якість як брюзжання, тобто схильність робити необґрунтовані підсумовування негативних фактів в області взаємовідносин з партнерами і в спостереганні за соціальною дійсністю була більш виражена у курсантів.

Негативний особистий досвід спілкування з оточуючими який показує, в якій мірі вам щастило в житті на ближнє коло знайомих і партнерів по спільній діяльності мали курсанти.

Отримані результати свідчать про те, що в показниках комунікати-

вної установки виявлені відмінності між групою курсантів та студентів. У наших досліджуваних більш виражені показники відкрита жорстокість у відносинах з людьми (за цим показником курсанти демонструють трохи вищі показники ніж студенти) та завуалізована жорстокість в відносинах між людьми (за цим показником студенти демонструють трохи вищі показники ніж курсанти).

Висновки. Толерантність людини (або людей) є найважливішою умовою миру і злагоди в сім'ї, колективі, суспільстві. Адже соціальні взаємовідносини постійно змінюються, продовжуючи то гармонію, то однобічну перевагу, а інколи і зіткнення безпосередніх інтересів.

Дослідження комунікативної толерантності майбутніх психологів дозволило отримати наступні дані: група курсантів більш схильна підганяти партнера під себе, ніж студенти. Схильність переробляти і перевиховувати партнера більш притаманна групі студентів. А менш виражені у курсантів адаптаційні здібності, а у студентів схильність оцінювати людей, виходячи із власного «Я».

Визначивши загальний показник комунікативної толерантності в групах курсантів та студентів, ми можемо зробити висновок, що він знаходиться майже на одному рівні.

При вивченні комунікативних установок нами було визначено, що з п'яти можливих установок до відкритої жорстокості у відносинах з людьми більше здатні курсанти, ніж студенти. А студенти більш здатні до завуалізованої жорстокості в відносинах між людьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Митиков Ю. А. Взаимопонимание и толерантность / Ю. А. Митиков – Д. : Центр «Ткума», ПП «Лири ЛТД», 2010. – 140 с.
2. Николсон П. Толерантность как моральный идеал / П. Николсон // Толерантность. Вестник Уральского межрегионального ин-та общественных отношений. – 2002. – №1. – С. 99–101
3. Старовойтова І. І. Толерантність як міра ідентифікації особистості у суспільстві / І. І. Старовойтова // Наукове пізнання : методологія та технологія. – 2000. – №1–2. – С.173–174.